

**RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ PANI MGR KATARZYNY MRÓZ
pt. *WIRY* HENRYKA SIENKIEWICZA. PRÓBA MONOGRAFII,
NAPISANEJ POD KIERUNKIEM NAUKOWYM DR HAB. BARBARY
ZWOLIŃSKIEJ, PROF. UG**

Rozprawa Pani Mgr Katarzyny Mróz stanowi udaną próbę odczytania „późnej” powieści Henryka Sienkiewicza pt. *Wiry*, pisanej niejako w reakcji na rewolucyjne wydarzenia z 1905 roku. Jest to druga, poprawiona wersja pracy, Doktorantka znacząco uzupełniła poprzednią wypowiedź, przede wszystkim zadbała o wnikliwą analizę listów pisarza, co okazało się pomocne zarówno w ustaleniu genezy powieści, jak i prześledzeniu procesu twórczego. W listach pisanych do bliskich i zaprzyjaźnionych osób autor *Wirów* przedstawił swój stosunek do aktualnych wydarzeń, ujawnił poglądy polityczne, społeczne. Doktorantka nie tylko zadbała o ich analizę, zarysowała także interesujący, niezwykle ważny, kontekst kulturowy. Złagodzona została również teza dotycząca charakteru powieści, obecnych w niej odniesień politycznych, społecznych (problematyka powieści politycznej, powieści tendencyjnej, pisanej „na zamówienie”). Skrupulatne zbadanie tych kwestii z uwzględnieniem m.in. metod nowego historyzmu pozwoliło odsłonić kolejne warstwy znaczeniowe powieści.

Realizowany projekt badawczy jest interesujący, wskazuje bowiem na chęć przeprowadzenia całościowej analizy, przyjrzenia się dotychczasowym ustaleniom i ukazania współczesnej perspektywy. Monografia, czy – jak asekuracyjnie określa Autorka - „próba monografii”, jest niezwykle pojemną formułą, która zawiera pewne stałe punkty, takie jak np. stan badań, dawne i współczesne interpretacje, analiza kompozycji, czasu, przestrzeni, kreacji bohaterów, recepcja krytyczna i czytelnicza. Wszystkie te elementy zostają w rozprawie

uwzględnione, jednak wypowiedzi Autorki raz po raz wymykają się schematom. Dzieje się tak m.in. w przypadku ustalenia genezy powieści, czy analizy koncepcji czasu i przestrzeni.

Pani Mgr Katarzyna Mróz rekonstruuje kontekst historyczny, czyni to głównie (o czym była już mowa) w oparciu o korespondencję Sienkiewicza z rodziną i osobami spoza kręgu najbliższych. Lektura listów wymaga wielkiej ostrożności, doskonałego przygotowania merytorycznego. Warto, w tym przypadku uwzględnić m.in. kategorię parezji i „praktykowania siebie” (pojęcie Michela Foucaulta). Autorka odczytuje listy m.in. w funkcji pragmatycznej – jako narzędzie kreacji rzeczywistości, podporządkowane głoszonym ideom, zgodne z duchem czasu (oddziaływanie na innych). Istotna jest tu jednak kategoria podmiotu i podmiotowości epistolarnej, którą Stefania Skwarczyńska przywołała w swojej pracy w perspektywie „psychologii twórcy listu i psychologii momentu tworzenia”. Warto w tym miejscu odnotować także kilka nowszych opracowań poświęconych epistolografii np. Elżbiety Rybickiej (*Epistolografia jako wyzwanie*, „Zagadnienie Rodzajów Literackich” 2021, z. 3), czy Anity Cątek (*Nowa teoria listu*, Kraków 2019), w których dawne ustalenia na temat teorii listu zostają poddane interesującym weryfikacjom.

Jak wynika z lektury wstępnych rozdziałów rozprawy Pani Mgr Katarzyny Mróz – Henryk Sienkiewicz wyostrzał spojrzenie na rewolucyjne wydarzenia w listach do osób spoza kręgu rodziny, wyjątek stanowiła Jadwiga Janczewska, którą pisarz cenił, traktował jak partnera w dyskusji. List pełnił funkcję medium, zapewniał obecność i bliskość epistolarnego interlokutora (można pamiętać w tym przypadku m.in. o poglądach Barry’ego R. Schlenkera), Sienkiewicz wybierał osoby, z którymi mówił wprost o swoich obawach wobec rewolucji. Być może warto zatem uwzględnić w rozważaniach także kwestię projekcji wewnętrznego świata podmiotu epistolarnego, myślę tu o intencjonalności, czy kategorii reprezentacji, które mogłyby okazać się przydatne w procesie interpretacji.

Kompozycja rozprawy jest przejrzysta, każdy z pięciu rozdziałów prezentuje jeden komponent monograficznej całości. Niestety, mimo przyjętych założeń nie udaje się Autorce uniknąć powtórek. Dzieje się tak, ponieważ niektóre fragmenty rozprawy były już wcześniej publikowane, są więc monadyczne, pewne treści zostają w nich z konieczności powtórzone, inne są dopowiadane. Myślę m.in. o zagadnieniu męskości, męskiego wzorca, w fizjonomicznym opisie np. postaci Laskowicza. Kwestia jego spojrzenia jest analizowana w kilku podrozdziałach, podobnie potraktowana zostaje postać Agnes, jej historia powraca w wariantach w różnych fragmentach. Oczywiście można (a nawet trzeba) uporządkować te wątki, jeśli Autorka rozważałaby w przyszłości publikację rozprawy.

Jak czytamy we Wstępie, celem prowadzonych badań jest m.in. ustalenie, czy *Wiry* to powieść polityczna oraz na „ile może być rozpatrywana jako tego typu gatunek” (s.5). Autorka rozprawy posługując się – jak deklaruje – „tradycyjnym warsztatem historycznoliterackim, wspomaganym narzędziami strukturalizmu, metodologią gender i studiami nad męskosciami oraz nawiązaniami do nowego historyzmu” (s.5), zwraca uwagę na rolę „momentu historycznego” i „wykorzystanie wcześniejszych doświadczeń literackich odnośnie wątków romansowych na tle doświadczeń historycznych” (tamże). Jest to ważny kierunek poszukiwań (choć analiza metod badawczych zasługuje na osobne, szczegółowe omówienie, czego w pracy zabrakło). Utwór Sienkiewicza nie jest powieścią historyczną w znaczeniu, jakie niesie ze sobą taka właśnie kwalifikacja. Jak słusznie Doktorantka wykazuje w rozdziale czwartym i kolejnym Sienkiewicz korzysta z doświadczeń poprzedników, romantyków i tych twórców, którzy pozostawali pod wpływem wydarzeń powstania styczniowego. Na tle takich właśnie ujęć konteksty polityczne nabierają nowego znaczenia, kwestia powieści „pisanej na zamówienie” staje się dyskusyjna.

Doktorantka zwróciła uwagę na konieczność rozpatrywania powieści *Wiry* w szerszym kontekście (s.9), który tworzą m.in. także inne powieści Sienkiewicza, m.in. *Trylogia*, *Quo vadis?*, *Rodzina Połanieckich*, *Bez dogmatu*. Interesująca, jak czytamy, jest tu także „ewolucja poetyki powieści historycznej” i „przemiana kształtu modernistycznych postaw” (tamże). Autorka sytuuje powieść między „wzorem powieści historycznej znanej z *Trylogii* a modernizmem i współczesnością, rodem z *Bez dogmatu*” (s. 21). W rozprawie brakuje jednak istotnych odniesień do twórczości modernistów, ich nazwiska są przywoływane jedynie w kontekście kampanii kierowanej przeciwko Sienkiewiczowi z lat 1903-1904, lub inspiracji artystycznych. Informacje te są zresztą prezentowane dość pobieżnie, m.in. Stanisław Przybyszewski – wymieniony jako uczestnik kampanii przeciwko pisarzowi - zostaje zaliczony do grona „lewicujących publicystów i pisarzy” (s. 81). Określenie to nie jest właściwe, nie było takie nawet wówczas, gdy Przybyszewski współpracował (w latach 1892-1893) z redakcją „Gazety Robotniczej” w Berlinie.

Pani Mgr Katarzyna Mróz stara się uchwycić fenomen dyskursywności powieści, która może wynikać także z przemian samej formuły powieściowej, kryzysu podmiotu (widocznych m.in. w twórczości pisarzy niemieckich). Powieść nie jest nowatorska w zakresie kompozycji, ujęciu czasu czy przestrzeni, jednak sposób prezentacji bohaterów, odejście od tradycyjnych ról (np. historia Hanki Skibianki, zagadnienie wtórnej wiktymizacji, przemiany wzorca kobiecości) sprawiają, że wyróżnia się na tle innych utworów Sienkiewicza.

Wpływ na te przemiany miały także nurty artystyczne, formowanie nowego paradygmatu estetycznego, które dokonało się w modernizmie. Interesująca w kontekście prowadzonych przez Doktorantkę badań wydaje się odpowiedź na pytanie na ile Sienkiewicz inspirował się nimi. *Wiry* to powieść, która z całą pewnością odpowiada na wyzwania nowoczesnego świata. Jednym z przejawów nowoczesności jest problematyka Inności, czy dostrzeżona przez Doktorantkę kwestia płci i ról społecznych. Żałować należy, że problem ten nie został omówiony w osobnym podrozdziale, ważne uwagi (rozproszone) można odnaleźć w poszczególnych rozdziałach, brakuje jednak odniesień do istotnych artykułów, czy książek, których lektura mogłaby uzupełnić przedstawione w rozprawie uwagi. Myślę tu przede wszystkim o pracy Samuela Simlesa, *Character: the True Gentleman* (1859), której lektura wywołała w XIX wieku spore poruszenie. Simles analizował w niej m.in. projekt integracji męskiej osobowości wokół idei pracy, realizację modelu samoopanowania. Jak interesująco skomentowała problem relacji męskich i kobiecych w tym okresie - Elisabeth Badinter - wiek XIX rozpoczął i zakończył „kryzys męskości”. Powieść Sienkiewicza prezentuje etapy tego kryzysu, odchodzenie od postawy „virtus” („bycie mężczyzną w sensie vir” – jak wskazuje w swoich pracach George Mosse, np. *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, 1995) w stronę nowoczesnej męskości.

Nowa męskość i nowa kobiecość kształtowały się także, jak uważa Pierre Bourdieu, pod wpływem przeformułowania systemu klasowego, były wynikiem zmiany panującego dotychczas autorytarnego porządku społecznego, w którym podział płci wiązał się z podziałem klasowym (tzw. „męskość hegemoniczna”, pisze o niej m.in. Bourdieu w: *Męska dominacja*, 2004). W *Wirach* porządek ten został zaburzony, przeformułowany. Nowoczesna kobiecość i nowoczesna męskość wiązały się więc ze zmianami społecznymi, z nowym porządkiem, czego symbolem stała się rewolucja (por. George Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, 1995).

W rozdziale poświęconym analizie problematyki utworu pojawiają się ważne akcenty, są nimi kwestia rewolucji, stosunku Sienkiewicza do wydarzeń z nią związanych, sprawa uobecniania poglądów pisarza w tekście, wspomniana zostaje także zasada anagnoryzmu, która niejako centralizuje obrazy powieściowego świata. Kwestie te wymagają uporządkowania, podziału zagadnień na związane z konstrukcją świata przedstawionego i interpretacją założeń ideowych. Doktorantka przywołuje w interpretacjach „mit” – jak go określa - o Kopciuszku (to oczywiście skrót myślowy, bo nie mamy tu do czynienia z mitem w znaczeniu dosłownym), który Sienkiewicz dekonstruuje. Myślę, że ciekawe byłoby w tym przypadku przywołanie mitu Pigmaliona. Kobieta w świecie powieściowym *Wirów* wyzwala się jednak spod dominacji

klasowej, sama przejmując inicjatywę i dokonuje wyborów. Doświadczenia te wzbogaca voyeurizm, który harmonizuje z pigmaliońskim ujęciem piękna kobiecego ciała. W powieści Sienkiewicza zamiast estetycznej transcendencji realizuje się więc niekiedy także mit chuci (por. Pola, wcześniej Hanka Skibianka), klasyczny ideał piękna właściwie nie ucieleśnia się.

Na osobną uwagę zasługują także refleksje poświęcone kwestiom politycznych inspiracji i wpływów. Autorka analizując listy Sienkiewicza zwraca uwagę na wizję rosyjskiej odmiany socjalizmu przedstawioną w *Wirach*. Zagadnienia z tym związane, obecne w listach do Jadwigi Janczewskiej (ich lektura pozwala odtworzyć etapy powstawania powieści), powracają w korespondencji z innymi osobami m.in. Karola Potkańskiego, czy Adama Krechowickiego. Sienkiewicz obawia się socjalistów, krytykuje ich działania, dostrzega źródła rozkładu społecznego i łatwe wpływy Rosji. Zdziwienie budzi dystans pisarza wobec rewolucji francuskiej (próba obiektywnej oceny) i brak tego dystansu wobec wydarzeń rewolucyjnych z 1905 roku. Doktorantka rekonstruuje rewolucyjne obrazy (zdarzenia opisywane przez Sienkiewicza, których pisarz nie pokaże w *Wirach*) oraz tropi źródła poglądów, przywołuje etapy procesu kształtowania „postawy narodowościowej”. Kwestie te pomagają zrozumieć rozdźwięk jaki istniał między socjalistami a narodowcami i to, dlaczego Sienkiewicz uważał, że „nacjonalizm w polskim wydaniu jest znacznie mniej szkodliwy od np. rosyjskiego” (s. 49).

Interesujące są także fragmenty poświęcone omówieniu publicznych wystąpień i artykułów Sienkiewicza (np. *Przed wyborami do Dumy*, *Zjednoczenie narodowe*) oraz analizie jego opowiadań takich jak *Przygoda Arystoklesa*, *Wyrok Zeusa*, *Co się raz stało w Sydonie*, czy *Na Olimpie*). Brakuje w nich jednak podsumowania, właściwie Doktorantka nie precyzuje charakteru ich związku z problematyką czy ideologią przedstawioną w *Wirach*. Zupełnie inaczej traktuje temat związany z działalnością społeczną pisarza. Przedstawione zagadnienia ujawniają zaangażowanie Sienkiewicza np. w pomoc poszkodowanym przez wojnę rosyjsko-japońską, troskę o los powstałej w Wilnie w 1882 r. Macierzy Polskiej. Pani Mgr Katarzyna Mróz omawia także poglądy pisarza dotyczące polskiej tożsamości kulturowej (por. także artykuł pt. *Hej, ramię do ramienia*, opublikowany w „Czasie” (1906), patriotyzmu. Uwagi te stanowią ciekawą zapowiedź refleksji na temat problematyki antysemitycznej. Jest to ważne zagadnienie, które znalazło odniesienie w pracach wielu badaczy, m.in. Bogdana Burdzieja. Jak słusznie zauważa Doktorantka, Sienkiewicz przyjmuje wobec Żydów różne postawy, ceni i przyjaźni się z niektórymi z nich, generalnie zaś – w perspektywie rewolucji – obawia się ich obecności i siły.

Sporo miejsca w rozważaniach zamieszczonych w rozprawie zajmuje kwestia poglądów Romana Dmowskiego i zwrot, który dokonał się w odbiorze twórczości Sienkiewicza. Doktorantka analizuje „punkty styczne w relacjach między Sienkiewiczem a Narodową Demokracją” (s. 73), dostrzega podobieństwo psychologiczne bohaterów do znanych postaci. Punktami stycznymi są m.in. niechęć do zrywów ludowych i antysemityzm oraz katolicyzm - utożsamiany z polskością. Przedstawione ustalenia nie przesądzają jednak o genezie utworu, świadczą bardziej o jej współczesnym charakterze, o próbie odzwierciedlenia dyskusji toczącej się między przedstawicielami różnych obozów politycznych, oświetlają także samą rewolucję. Jak można sądzić, stanowi ona jedno z ważniejszych wydarzeń, wokół którego koncentruje się powieściowa fabuła. Inne, takie jak np. historie Hanki Skibianki, Poli, czy Laskowicza – tworzą nowe „wiry”. Podsumowując ten wątek, Pani Mgr Katarzyna Mróz prześledziła etapy kształtowania poglądów pisarza na kwestię socjalizmu, zbadała jego stosunek do rewolucji. Potwierdzenia dla swoich spostrzeżeń szukała w artykułach, m.in. A. Ładyki, Juliana Krzyżanowskiego, czy Andrzeja Stawara. Oczywiście warto pamiętać (i uwzględnić) także kontekst historyczny, charakter okresu, w którym artykuły powstały. Ładyka określa utwór jako „karykaturę talentu”, „rodzaj pamfletu na własną sławę” (s.116). Autorka nie analizuje jednak bliżej sytuacji społecznej w ówczesnej Polsce, mimo interesujących i pogłębionych uwag na temat poglądów Dmowskiego i programu Narodowej Demokracji.

Istotny w powieści wydaje się problem dekadentyzmu, któremu poświęcono w rozprawie kilka passusów. Warto rozwinąć ten wątek, przeanalizować postawy dekadentkie około roku 1905. Dekadentyzm nie był wówczas dominującym nurtem, postawy dekadenta dandysa, czy cygana równoważyli swoimi wyborami melancholicy i anarchiści. Interesująco na ten temat pisała m.in. Justyna Miklaszewska w artykule pt. *Młodopolski anarchizm* (w: *Stulecie Młodej Polski*, pod red. M. Podrazy-Kwiatkowskiej, Kraków 1995). Istotną, przydatną podczas charakterystyki postaw „metodą”, wspomnianą w rozprawie, jest fizjonomika. Doktorantka odwołuje się do jej „zasad”, rozpowszechnianych w XVIII wieku przez Johanna Caspara Lavatera, w XIX wieku zaś przez Alexandre’a Wictora Ysabeau. Fizjonomika była sztuką wnioskowania, próbą prezentacji duchowego (a zatem także intymnego) portretu postaci, głównie na podstawie obserwacji twarzy.

Interesująco przedstawiają się - zamieszczone w rozprawie - fragmenty poświęcone wpływom pisarzy rosyjskich (przede wszystkim Tołstoja) na twórczość Sienkiewicza. We wstępie do podrozdziału *Sienkiewicz i Tołstoj* warto pamiętać o tym, jak twórczość Tołstoja była odbierana na początku XX wieku w Polsce. Rosyjski pisarz był ceniony nie tylko jako

autorytet moralny, istotne okazały się także głoszone przez niego poglądy estetyczne. Pytanie, które zadał w jednym z artykułów: *Co to jest sztuka?* zapoczątkowało cykl wystąpień, dyskusji na temat sztuki i założeń estetycznych przedstawicieli modernizmu. Należy także wspomnieć o wielkiej popularności pisarzy takich jak Dostojewski, Turgieniew, czy Arcybaszew, zwłaszcza, że Doktorantka przywołuje w podrozdziale pojęcie „rosyjskiej duszy”. Problem wpływów, czy fascynacji jest bardziej złożony. Sienkiewicz znał twórczość Tolstoja, z pewnością także pozostałych pisarzy, zwłaszcza Dostojewskiego, dostrzegał specyfikę wyznawanych przez nich poglądów estetycznych, czy rozstrzygnięć kompozycyjnych w ich powieściach. Podobnie działo się w przypadku literatury niemieckiej i np. twórczości Tomasza Manna, Roberta Musila, czy francuskiej (np. wciąż ceniony Victor Hugo). Na przełomie XIX i XX wieku znaczący wpływ na rozwój powieści wywarli także artyści skandynawscy: m.in. laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury z 1903 roku Bjørnstjerne Martinius Bjørnson, czy nieco młodszy pisarz — Knut Hamsun. Analiza tych zagadnień wydaje się ciekawa.

Wśród licznych, podejmowanych kwestii cenny jest także wątek poświęcony kontekstom literackim, chodzi o rozdział piąty, pt. *Konteksty literackie. >>Wiry<< a inne ówczesne wybrane utwory o rewolucji 1905 roku*. Autorka przywołuje w nim dzieła Andrzeja Niemojewskiego, Władysława Reymonta, Józefa Weissenhoffa, Stefana Żeromskiego czy Bolesława Prusa i Stanisława Brzozowskiego, zbliżone pod względem czasu powstania do *Wirów*, stanowiące kontekst w ocenie rewolucji. Wśród przywołanych utworów zabrakło m.in. takich, w których rewolucja jawi się jako proces deprawacji, mrocznienia duszy. Myślę m. in. o dramacie Tadeusza Micińskiego pt. *Kniaź Patiomkin* (1906), którego analiza pozwoliłaby rozwinąć wątek „duszy rosyjskiej”, psychomachii w obliczu „kończącego się świata”.

Przedstawione w rozdziale zagadnienia umożliwiają spojrzenie na *Wiry* jako powieść, która wyrasta z żywiołu polemiki. Sienkiewicz sięga w niej m.in. po niezwykle istotną w procesie kształtowania przyszłości polskiej państwowości „kwestię chłopską”, próbuje scharakteryzować istotę konfliktu ideologicznego dzielącego społeczeństwo. W krótkim podsumowaniu Doktorantka stwierdza: „[...] wśród twórców literatury przeważało krytyczne ujęcie rewolucji i jej skutków, zwłaszcza w jej zestawieniu z innymi zbrojnymi wystąpieniami Polaków” (s. 346). W rozdziale brakuje zatem syntetycznego ujęcia, wskazania na to, co łączy analizowane utwory i co je dzieli? W jakim stopniu obrazy rewolucji korespondują z przedstawionymi przez Sienkiewicza problemami? Warto także wspomnieć o różnorodności gatunkowej utworów (od powieści, opowiadań, reportaży aż po dramat), specyfice poszczególnych form narracji i młodopolskiej poetyce (jest to konieczne, choćby z uwagi na obecność w grupie analizowanych utworów powieści *Ozimina* Wacława Berenta, czy dramatu

Róża Stefana Żeromskiego). Można także zastanowić się nad przywołaniem dramatu Stanisławy Przybyszewskiej z 1929 roku pt. *Sprawa Dantona*. Utwór powstał w niepodległej Polsce, w przeddzień wielkiego kryzysu na rynkach światowych, wiele lat po publikacji *Wirów*. Wyrasta z nieco innej tradycji, odnosi się jednak do rewolucji (Wielkiej Rewolucji), obrazuje kryzys podmiotowości.

Podsumowując, przedstawiona do oceny rozprawa skłania do zadawania pytań, jedno z nich dotyczy znaczenia powieści w dorobku Sienkiewicza, nowatorstwa, wyjątkowości, o której Doktorantka wspomina (nie uzasadnia jednak szczegółowo swojego sądu). Wiele rozstrzygnięć i zaproponowanych pomysłów interpretacyjnych uznać należy za udane. Cenne są np. analizy fizjonomiczne, rozważania na temat męskości, zarysowany kontekst historyczny. Interesujące wydają się także kwestie, które Doktorantka zaledwie zasygnalizowała, dotyczące zagadnień przemian poetyki powieści i nawiązań lub zerwań z modernistycznymi nurtami, które w chwili powstawania *Wirów* przechodziły w Polsce w schyłkową fazę (przeformułowanie, przekształcanie, odwrót np. w sprawie dekadentyzmu). Zwłaszcza wyzwania dwudziestowieczności wydają się w tym przypadku kluczowe, myślę m.in. o przemianach paradygmatu kulturowego, kwestiach społecznych ról, ideowych postaw a także zagadnieniach relacji społecznych. Proces przemian paradygmatu społecznego został zasygnalizowany już we wcześniejszych powieściach, m.in. *Quo vadis?*, *Bez dogmatu, czy Rodzina Połanieckich*. Warto może nieco bliżej przyjrzeć się problematyce ideowej tych utworów lub choćby prześledzić etapy przeformułowania systemu klasowego (m.in. tworzenie nowych ról społecznych). Oczywiście zagadnienia te zostały mniej lub bardziej wyczerpująco omówione przez licznych badaczy twórczości Sienkiewicza, których prace Doktorantka skrupulatnie przeanalizowała. Odniesienia do poprzedników, próbę konfrontacji poglądów, dyskusje (np. z poglądami Grażyny Borkowskiej i innych), czy omówienia (prezentacja ustaleń Tadeusza Bujnickiego) uznać należy za ciekawe.

Pani Mgr Katarzyna Mróz skrupulatnie zrekonstruowała także recepcję krytyczną i czytelniczną powieści *Wiry*, jednak współczesne odczytania oraz uwagi dotyczące utworu, obecne na forach mediów społecznościowych i portali znalazły się niejako na marginesie - w przypisie do ostatniego rozdziału. Być może, gdyby Doktorantka umieściła informacje w zakończeniu rozdziału recepcyjnego, treści te zostałyby odpowiednio zaakcentowane.

W kwestii publikacji powieści istotne byłoby także porównanie wydań, ustalenie, czy usunięto lub poprawiano fragmenty. Zgodnie ze zwyczajem, utwór miał swój debiut prasowy, następnie ukazał się w cenionym wydawnictwie Gebethnera i Wolffa. Czy (w jakim stopniu)

podlegał cenzurze? Autorka rozprawy wspomina jedynie o zainteresowaniach cenzury twórczością Sienkiewicza, nie rozwija jednak tego wątku. Pojawiają się natomiast ciekawe uwagi o tłumaczeniach i ekranizacji (tu także brakuje informacji szczegółowych, umieszczonych choćby w przypisach).

W rozprawie zdarzają się drobne pomyłki, przeoczenia, np. Adam Grzymała Siedlecki nosi omyłkowo imię Artur (s.101). Nie brakuje także powtórzeń, o czym już była mowa (np. wątek relacji z obozem Narodowej Demokracji powraca nieustannie, także w rozdziale poświęconym problematyce utworu (s.157). Doktorantka przywołuje poglądy Sienkiewicza na temat Rosji i jest to nowa odsłona omawianego już wcześniej wątku: mowa o dwóch wyobrażeniach Rosji, s. 159).

Wskazane w recenzji uwagi, kwestie polemiczne nie niweczą podjętego przez Doktorantkę trudu, są jedynie wyrazem zaangażowanej lektury. Pani Mgr Katarzyna Mróz – co zostało już powiedziane - zrewidowała swoje dotychczasowe poglądy (myślę o pierwszej wersji pracy), uzupełniła – z powodzeniem badania o ważne wątki, m.in. uporządkowała stan badań, rozwinęła interesująco kontekst historyczny, społeczny, przeanalizowała szczegółowo listy pisarza, zdecydowała się na monograficzne ujęcie. Stwierdzam zatem, że rozprawa spełnia ustawowe kryteria stawiane tego typu pracom, oceniam ją pozytywnie i rekomenduję do realizacji dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Hanna Ratuszna